

Journal of Asia Social Science Studies Original Article

Received: 15 January 2026

Revised: 7 February 2026

Accepted: 16 February 2026

**ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อชุมชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
กรณีศึกษา: ประเทศไทย ลาว และกัมพูชา**

**Cultural Tourism and Its Impacts on Local Communities in Southeast Asia: A
Comparative Case Study of Thailand, Laos, and Cambodia**

นายมานพ ศิวกรกาญจน์¹

Mr.Manob Siwakonkarn

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีต่อชุมชนในบริบทของประเทศไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเน้นการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และราชอาณาจักรกัมพูชา ผ่านกรอบแนวคิดเรื่องความยั่งยืนทางสังคมและวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม บทความอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารวิชาการ รายงานหน่วยงานระหว่างประเทศ และกรณีศึกษาจากพื้นที่จริง เพื่อสะท้อนให้เห็นพลวัตของผลกระทบที่แตกต่างตามบริบทของแต่ละประเทศ ผลการวิเคราะห์พบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ เช่น การสร้างรายได้และโอกาสการจ้างงาน ด้านสังคม เช่น การฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่น และด้านวัฒนธรรม เช่น การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตาม ยังมีผลกระทบเชิงลบที่น่ากังวล ได้แก่ การแปรรูปวัฒนธรรมเพื่อการบริโภค การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมดั้งเดิม การเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และการกระจายผลประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรมภายในชุมชน โดยเฉพาะในบริบทที่รัฐไม่มีนโยบายรองรับอย่างรอบด้าน หรือมีการแทรกแซงของกลุ่มทุนภายนอก บทความได้เสนอว่า ความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในภูมิภาคนี้ จำเป็นต้องอาศัยการออกแบบนโยบายที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง การส่งเสริมศักยภาพในการจัดการตนเอง การพัฒนาเครื่องมือประเมินผลกระทบเชิงคุณภาพ และการส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามรุ่นเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม ทั้งนี้ เพื่อให้การท่องเที่ยวมิใช่เพียงช่องทางเศรษฐกิจ แต่เป็นกลไกสร้างความมั่นคงและความภาคภูมิใจทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ:ผลกระทบ, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, ชุมชน, เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

¹ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ; Chaiyaphum Rajabhat University, Thailand

Corresponding author, e-mail:manobsiwakonkarn@gmail.com, Tel. 086-8126341

Abstract

This article aims to examine the impacts of cultural tourism on local communities in Southeast Asia through a comparative analysis of three countries: Thailand, the Lao People's Democratic Republic, and the Kingdom of Cambodia. Guided by frameworks on socio-cultural sustainability and community participation in tourism development, the study draws upon academic literature, international reports, and selected case studies to elucidate the differing dynamics of tourism impacts across these national contexts. Findings indicate that cultural tourism can yield significant positive effects, including economic opportunities through income generation and employment, social benefits such as the revitalization of local identity, and cultural gains through the preservation of heritage facilitated by community engagement. Nonetheless, the study also identifies key challenges: the commodification of culture, shifts in traditional values and lifestyles, environmental degradation, and inequitable distribution of tourism-related benefits, particularly in settings lacking comprehensive state policy or where external investors dominate local tourism development. This article argues that the sustainable development of cultural tourism in the region requires policy designs that genuinely prioritize community agency, enhance local capacities in self-management, promote tools for qualitative impact assessment, and encourage intergenerational transmission of cultural knowledge. In doing so, tourism can become not merely an economic instrument, but a mechanism for cultural resilience and community empowerment.

Keywords: Impacts, Cultural Tourism, Local Communities, Southeast Asia

1. บทนำ

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา การท่องเที่ยวได้กลายเป็นกลไกขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งนำเสนอประสบการณ์ที่ลึกซึ้งผ่านการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น อันเป็นทรัพยากรอันทรงคุณค่าในการสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในระดับชาติและชุมชน (Richards, 2018) ประเทศอย่างไทย ลาว และกัมพูชาล้วนมีมรดกทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่และโดดเด่น เช่น โบราณสถานอย่างอยุธยา นครวัด และหลวงพระบาง ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ ทั้งในฐานะมรดกโลกและแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยม (UNESCO, 2021) กระแสของการ

แสวงหาความแท้จริงในการเดินทางของนักท่องเที่ยวสมัยใหม่จึงผลักดันให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเติบโตอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งนำมาซึ่งผลกระทบหลากหลายมิติที่แทรกซึมเข้าสู่ชีวิตของผู้คนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง

แม้ว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะสร้างรายได้และโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนในระดับฐานราก แต่ก็มีข้อกังวลเกี่ยวกับผลกระทบทางลบที่มาพร้อมกัน ทั้งในแง่ของการบิดเบือนเนื้อหาทางวัฒนธรรม การทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ทางจิตวิญญาณไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและวิถีชีวิตของชุมชนที่ต้องปรับตัวตามความต้องการของตลาด (Cohen, 1988; Salazar, 2012) ประเด็นเหล่านี้มีความซับซ้อนและสัมพันธ์กับบริบทเฉพาะของแต่ละประเทศ ซึ่งมีความแตกต่างทั้งด้านโครงสร้างสังคม ระดับการพัฒนา และนโยบายการจัดการการท่องเที่ยว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การแลกเปลี่ยนเชิงเศรษฐกิจ แต่ยังเกี่ยวข้องกับอำนาจ การแทนค่าทางวัฒนธรรม และการควบคุมความหมายของ “วัฒนธรรม” เอง (MacCannell, 1999)

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อชุมชนในสามประเทศ ได้แก่ ไทย ลาว และกัมพูชา ผ่านการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ โดยพิจารณาถึงผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน บทความจะตั้งอยู่บนกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของชุมชน (Scheyvens, 1999; Timothy & Tosun, 2003) พร้อมทั้งใช้ข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิและกรณีศึกษาในพื้นที่จริง เพื่อให้ได้ภาพที่รอบด้านและลึกซึ้ง การศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบและยั่งยืนในบริบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2. กรอบแนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ที่อยู่บนจุดตัดระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมกับพลวัตของระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น ซึ่งนักวิชาการได้ให้คำจำกัดความแตกต่างกันออกไปตามแนวคิดหลักที่เน้นตัวอย่างเช่น Richards (1996) นิยามการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่าเป็นการเดินทางที่มีเป้าหมายเพื่อเรียนรู้ประสบการณ์ และบริโภควัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ ทั้งที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน และที่จับต้องไม่ได้ เช่น พิธีกรรมหรือศิลปะพื้นบ้าน แนวคิดนี้สอดคล้องกับมุมมองของ Smith (2003) ที่ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่นำเสนอแก่ผู้มาเยือนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกระบวนการเจรจาความหมายร่วมระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน การทำความเข้าใจมิติทั้งสองจึงเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาผลกระทบต่อชุมชน

ในด้านผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชน มีการศึกษาจำนวนมากที่เสนอกรอบวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะกรอบของ Murphy (1985) ซึ่งเน้นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม (Community-based approach) มองว่าการท่องเที่ยวควรเป็นกระบวนการที่ชุมชนมีบทบาทในการตัดสินใจและควบคุมทรัพยากรของตนเอง นอกจากนี้ยังมีกรอบแนวคิดเรื่องความยั่งยืนในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม (Socio-cultural sustainability) ซึ่ง

ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการรักษาเอกลักษณ์และคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นในบริบทของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (UNWTO, 2019) งานของ Scheyvens (1999) ได้เสนอแนวทางวิเคราะห์ว่าการท่องเที่ยวสามารถเสริมสร้างหรือบั่นทอน “อำนาจ” ของชุมชนได้อย่างไร โดยพิจารณาผ่านมิติของการมีส่วนร่วม รายได้ การตัดสินใจ และการเข้าถึงผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

ในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีงานศึกษาที่ให้ภาพชัดเจนเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา เช่น งานของ Winter (2009) ซึ่งชี้ให้เห็นว่านครวัดในกัมพูชาไม่เพียงแต่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หากแต่ยังกลายเป็นเวทีของการเจรจาอัตลักษณ์ระดับชาติและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ นักลงทุน และชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่ในลาว หลวงพระบางได้กลายเป็นตัวอย่างสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวที่พยายามรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนา (Rehbein 2007) สำหรับประเทศไทยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเมืองเก่าอย่างอยุธยาและเชียงใหม่มีลักษณะของการพาณิชย์เชิงวัฒนธรรมที่ชัดเจน ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และบทบาทของชุมชนในฐานะ “ผู้ผลิตวัฒนธรรม” เพื่อการบริโภคของนักท่องเที่ยว (Cohen, 2001)

แม้จะมีงานวิจัยจำนวนมากที่กล่าวถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างประเทศ โดยเฉพาะระหว่างไทย ลาว และกัมพูชา ซึ่งมีบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโครงสร้างการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ยังมีไม่มากนัก ช่องว่างดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการเติมเต็มเพื่อเข้าใจพลวัตของผลกระทบในระดับภูมิภาค และเพื่อเสนอแนวทางที่สอดคล้องกับความหลากหลายของบริบททางสังคมและวัฒนธรรม บทความนี้จึงมีเป้าหมายเพื่ออธิบายความเหมือนและความต่างของผลกระทบที่เกิดขึ้นในแต่ละประเทศ พร้อมทั้งเสนอข้อเสนอแนะที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ อย่างยืดหยุ่นและเหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

3. ภาพรวมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในแต่ละประเทศ

ประเทศไทยถือเป็นหนึ่งในศูนย์กลางการท่องเที่ยวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูง โดยเฉพาะแหล่งมรดกทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมอย่างสูง เช่น อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าแก่ของสยามที่สะท้อนถึงความรุ่งเรืองของศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยในยุคโบราณ อีกทั้งยังมีเชียงใหม่เมืองหลวงเก่าของอาณาจักรล้านนาที่ผสมผสานเสน่ห์ทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นเข้ากับวิถีชีวิตร่วมสมัย (Nitikasetsoontorn, 2015) รัฐบาลไทยได้กำหนดนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น “เมืองต้องห้าม...พลาด” และ “อะเมซิ่งไทยแลนด์ (Amazing Thailand)” ซึ่งมุ่งเน้นการดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติให้มาสัมผัสกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็เป็นช่องทางในการกระจายรายได้สู่ภูมิภาค (TAT, 2020)

สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมีจุดแข็งด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นความเรียบง่ายและสงบของวิถีชีวิต โดยเฉพาะในเมืองหลวงพระบาง ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโกในปี 1995 ด้วยคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์และความเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมลาวดั้งเดิมกับอิทธิพลฝรั่งเศสยุคอาณานิคม (UNESCO, 2021) หลวงพระบางได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของ “การพัฒนาอย่างสมดุล” ที่พยายามรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมไว้ท่ามกลางแรงกดดันจากการเติบโตของภาคการท่องเที่ยว (Rehbein, 2007) ในขณะที่รัฐบาลลาวมีบทบาทในการควบคุมการพัฒนาพื้นที่อย่างเข้มงวดผ่านกฎหมายมรดกและข้อกำหนดด้านผังเมือง อย่างไรก็ตามชุมชนในท้องถิ่นยังคงต้องเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัว ทั้งด้านการบริหารจัดการผลประโยชน์และการรักษาความหมายแท้จริงของพิธีกรรมและวัฒนธรรมที่ถูกนำมาเสนอในเชิงพาณิชย์

กัมพูชามีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่โดดเด่นระดับโลกคือนครวัด (Angkor Wat) ซึ่งไม่เพียงเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม หากยังเป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ชาติและศูนย์รวมความภาคภูมิใจของชาวกัมพูชา (Winter, 2007) เมืองเสียมราฐในฐานะประตูสู่กลุ่มโบราณสถานนครวัดและนครวัด จึงกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของการพัฒนาเชิงการท่องเที่ยว ซึ่งมีอัตราการเติบโตของจำนวนนักท่องเที่ยวอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การจัดการแหล่งมรดกในกัมพูชามีลักษณะที่ซับซ้อน เนื่องจากเกี่ยวข้องกับหน่วยงานหลายระดับ ทั้งรัฐบาล หน่วยงานระหว่างประเทศ เช่น อัสรา หรือหน่วยงานเพื่อการคุ้มครองแหล่งโบราณสถานและการจัดการเขตอังกอร์ (Authority for the Protection of the Site and Management of the Region of Angkor - APSARA Authority) และยูเนสโก รวมถึงภาคเอกชนและชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบโดยตรง (Hall & Piggin, 2002) แม้มีความพยายามในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่ปัญหาเรื่องการกระจายรายได้ไม่ทั่วถึงและการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนยังคงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไข

4. ผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมเศรษฐกิจระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในชุมชนที่มีข้อจำกัดด้านทรัพยากรทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมทำให้เกิดการสร้างงานในสาขาต่าง ๆ เช่น การบริการ การผลิตหัตถกรรม และการแสดงศิลปะพื้นบ้าน (Ashley, Boyd & Goodwin, 2000) ในประเทศไทย เช่น ชุมชนรอบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและอยุธยา มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อผลิตของที่ระลึกจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งนอกจากจะสร้างรายได้แล้วยังช่วยฟื้นฟูองค์ความรู้ดั้งเดิมที่ใกล้สูญหาย (Nitikasetsoontorn, 2015) ในลาวและกัมพูชา แม้ระดับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานยังมีข้อจำกัด แต่รายได้จากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมโบราณสถานได้กลายเป็นแหล่งทุนสำคัญสำหรับชุมชนในการปรับปรุงคุณภาพชีวิต เช่น การเข้าถึงการศึกษาและบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน

นอกจากประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น โดยกระบวนการนำเสนอวัฒนธรรมสู่สายตานักท่องเที่ยวได้กลายเป็นเวทีในการฟื้นฟูพิธีกรรม ประเพณี และศิลปะที่เคยเสื่อมความนิยมไปตามกาลเวลา (Smith & Robinson, 2006) ในหลวงพระบาง ตัวอย่างเช่น ชุมชนได้รื้อฟื้นประเพณีการใส่บาตรยามเช้าให้มีความสอดคล้องกับบริบทของการท่องเที่ยว พร้อมทั้งจัดระเบียบเพื่อรักษาความสงบและความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมไว้ ในประเทศไทย มีการส่งเสริมเทศกาลท้องถิ่นอย่างประเพณียี่เป็งในเชียงใหม่ ที่ผสมผสานพิธีทางศาสนาเข้ากับการแสดงวัฒนธรรมร่วมสมัยอย่างลงตัว ขณะที่ในกัมพูชา การจัดแสดงการรำอ้อปราและศิลปะเขมรโบราณตามสถานที่ท่องเที่ยว ทำให้คนรุ่นใหม่มีแรงจูงใจในการเรียนรู้และสืบทอดศิลปะเหล่านั้นต่อไป

อีกหนึ่งผลลัพธ์เชิงบวกที่สำคัญจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือการกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน ศิลปกรรม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อาจถูกหลงลืมไปในบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แรงจูงใจทางเศรษฐกิจจากรายได้การท่องเที่ยวส่งผลให้ทั้งรัฐและชุมชนหันมาให้ความสำคัญกับการบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น การบูรณะวัดโบราณในหลวงพระบางภายใต้ความร่วมมือของชุมชนและหน่วยงานรัฐ (UNESCO, 2021) หรือการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนในพื้นที่ชนบทของไทยเพื่อถ่ายทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในรูปแบบที่เข้าถึงได้ง่าย (Phongpaichit & Baker, 2013) ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมเท่านั้น หากยังเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติของการเรียนรู้ข้ามรุ่นและความต่อเนื่องของอัตลักษณ์ทางสังคม

5. ผลกระทบเชิงลบต่อชุมชน

แม้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะนำมาซึ่งรายได้และการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่อีกด้านหนึ่งกลับก่อให้เกิดปัญหาการแปรรูปวัฒนธรรมเพื่อการบริโภค (Commodification) ซึ่งส่งผลต่อความหมายดั้งเดิมของพิธีกรรมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเมื่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมถูกนำเสนอในรูปแบบที่ตอบสนองความคาดหวังของนักท่องเที่ยวมากกว่าจะคงไว้ซึ่งบริบทและคุณค่าเดิมของชุมชน (Greenwood, 1989) ตัวอย่างเช่น การจำลองพิธีบวช การจัดแสดงฟ้อนรำที่แยกออกจากโอกาสพิเศษทางศาสนา หรือแม้กระทั่งการเปลี่ยนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นเวทีถ่ายภาพและความบันเทิง ปรากฏการณ์เหล่านี้มีแนวโน้มทำให้สมาชิกในชุมชนโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่เข้าใจวัฒนธรรมของตนในฐานะ “สินค้า” มากกว่าระบบคุณค่าทางสังคมที่มีชีวิตและพัฒนาได้ตามบริบทของตนเอง (Cohen, 1988)

อีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างเด่นชัดคือการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมของชุมชนอันเนื่องมาจากการรับอิทธิพลจากนักท่องเที่ยวและแรงกดดันทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยต้องปรับบทบาทจากผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมตามธรรมเนียมเดิม มาเป็น “ผู้แสดง” วัฒนธรรมในฐานะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการบิดเบือนหรือเลือกนำเสนอเพียงบางส่วนของวัฒนธรรมที่ตลาดต้องการ ในบางกรณีชุมชนต้องจำยอมย้ายถิ่นฐาน

หรือเปลี่ยนการใช้ประโยชน์พื้นที่ดั้งเดิม เช่น แปลงพื้นที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่ทำกินให้เป็นร้านค้า โฮมสเตย์ หรือกิจกรรมรองรับนักท่องเที่ยว (Nepal, 2007) ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่เพียงส่งผลต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน แต่ยังทำลายต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรม และบทบาทดั้งเดิมของสมาชิกในครอบครัวและชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังส่งผลกระทบต่อทรัพยากรท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ไม่มีระบบจัดการรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยวอย่างเพียงพอ ปัญหาที่พบได้ทั่วไปได้แก่ การใช้น้ำและพลังงานอย่างฟุ่มเฟือย การเพิ่มขึ้นของของเสีย การชะล้างพื้นที่โดยรอบแหล่งโบราณสถาน และความแออัดของผู้คนในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น วัดหรือโบราณสถานที่มีขนาดจำกัด (Hall & Page, 2014) ในหลวงพระบางและเสียมราฐ นักวิจัยพบว่าการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่น โรงแรมและร้านอาหาร มักรุกล้ำพื้นที่วัฒนธรรมและพื้นที่ธรรมชาติซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อโครงสร้างทางนิเวศวิทยาและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน (Rehbein, 2007; Winter, 2009) ปรากฏการณ์นี้อาจส่งผลกระทบต่อความสามารถในการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของทั้งวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

อีกหนึ่งผลกระทบเชิงลบที่ไม่อาจมองข้ามคือการเกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและอำนาจภายในชุมชน โดยเฉพาะในบริบทที่โครงสร้างการจัดสรรผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวไม่โปร่งใส หรือถูกควบคุมโดยกลุ่มทุนภายนอก ชาวบ้านจำนวนมากมักไม่มีอำนาจต่อรองหรือขาดความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นในการลงทุน เช่น ที่ดิน เงินทุน และเครือข่ายทางธุรกิจ (Scheyvens, 2002) ส่งผลให้รายได้จากการท่องเที่ยวกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มคนส่วนน้อย ในขณะที่คนส่วนใหญ่ต้องทำงานบริการในตำแหน่งที่มีรายได้ต่ำหรือไม่มีเสถียรภาพกรณีในบางชุมชนของกัมพูชาและลาวพบว่า การเข้ามาของนักลงทุนจากต่างประเทศอาจทำให้ชาวบ้านต้องเช่าที่ดินของตนเองคืนในราคาที่สูงขึ้น ขณะเดียวกันยังนำไปสู่ความตึงเครียดระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ภายในชุมชนเอง ซึ่งอาจบั่นทอนความสามัคคีและกลไกการจัดการร่วมของท้องถิ่นในระยะยาว (Hall & Richards, 2000)

เมื่อพิจารณาผลกระทบเชิงลบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเชิงเปรียบเทียบรายประเทศ จะพบว่าทั้งประเทศไทย ลาว และกัมพูชาล้วนเผชิญปัญหาในลักษณะที่แตกต่างกันไปตามบริบทของตนเอง กรณีของประเทศไทย ผลกระทบเชิงลบปรากฏเด่นในรูปของการพาณิชย์เชิงวัฒนธรรมและความแออัดของพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่การบิดเบือนความหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่นและแรงกดดันต่อวิถีชีวิตชุมชน ขณะที่ในลาว แม้การควบคุมการพัฒนาจะช่วยจำกัดความรุนแรงของผลกระทบด้านการแปรรูปวัฒนธรรม แต่ชุมชนยังเผชิญข้อจำกัดด้านโอกาสทางเศรษฐกิจและอำนาจต่อรองในการจัดการการท่องเที่ยว สำหรับกัมพูชา ผลกระทบเชิงลบมีความรุนแรงกว่าในมิติของความเหลื่อมล้ำ การกระจุกตัวของผลประโยชน์ และการลดบทบาทของชุมชนท้องถิ่นภายใต้อิทธิพลของกลุ่มทุนภายนอก การสรุปเชิงเปรียบเทียบนี้ช่วยให้เห็นว่าผลกระทบเชิงลบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมิได้เกิดขึ้นในรูปแบบเดียวกัน หากสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างการจัดการ นโยบายรัฐ และระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในแต่ละประเทศ

6. การเปรียบเทียบกรณีศึกษา

เมื่อเปรียบเทียบกรณีของประเทศไทย ลาว และกัมพูชา จะเห็นได้ว่าทั้งสามประเทศมีจุดร่วมในด้านการใช้มรดกทางวัฒนธรรมเป็นฐานทรัพยากรหลักในการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่ลักษณะของการบริหารจัดการและผลกระทบต่อชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ประเทศไทยมีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่พัฒนาแล้วและมีนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นระบบ ส่งผลให้ชุมชนมีโอกาสทางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่ก็ต้องเผชิญกับความเสี่ยงของการพาณิชย์เชิงวัฒนธรรมอย่างเข้มข้น ในขณะที่ลาวมีแนวโน้มของการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยเน้นการอนุรักษ์และการควบคุมเชิงกฎหมายมากกว่า ส่งผลให้สามารถรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมได้ในระดับหนึ่ง แม้จะมีข้อจำกัดด้านศักยภาพทางเศรษฐกิจ ส่วนกัมพูชานั้น แม้นครวัดจะเป็นจุดขายระดับโลก แต่การพึ่งพาการท่องเที่ยวอย่างหนักหน่วงโดยเฉพาะจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ ทำให้เกิดความเปราะบางทางสังคมและความเหลื่อมล้ำที่เด่นชัดภายในชุมชนรอบแหล่งมรดก

การเปรียบเทียบทิศทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทย ลาว และกัมพูชา แสดงให้เห็นว่าบทบาทของรัฐมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในแง่ระดับการรวมศูนย์อำนาจและเครื่องมือทางกฎหมายและนโยบายที่ใช้กับการพัฒนา ประเทศไทยมีลักษณะของการกำหนดนโยบายจากส่วนกลางควบคู่กับการเปิดพื้นที่ให้กลไกตลาดและหน่วยงานท้องถิ่นมีบทบาทในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดความหลากหลายของรูปแบบการพัฒนา แต่ขณะเดียวกันก็เพิ่มความเสี่ยงของการพาณิชย์เชิงวัฒนธรรม ในลาวรัฐมีบทบาทแบบรวมศูนย์และใช้เครื่องมือทางกฎหมายด้านการอนุรักษ์และผังเมืองอย่างเข้มงวด เพื่อควบคุมทิศทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ระดับชาติ แม้จะช่วยจำกัดผลกระทบเชิงลบ แต่ก็ลดพื้นที่การตัดสินใจของชุมชน ส่วนกัมพูชาใช้โครงสร้างการบริหารแบบรวมศูนย์ผ่านหน่วยงานเฉพาะในการจัดการแหล่งมรดกสำคัญ เช่น นครวัด ขณะเดียวกันก็เปิดให้กลุ่มทุนภายนอกมีบทบาทสูงในการพัฒนา ส่งผลให้ทิศทางการท่องเที่ยวถูกกำหนดโดยเป้าหมายทางเศรษฐกิจมากกว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน ความแตกต่างของบทบาทรัฐในทั้งสามประเทศนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่อธิบายรูปแบบและระดับของผลกระทบต่อชุมชนที่ต่างกัน

ความแตกต่างของผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในทั้งสามประเทศสามารถอธิบายได้จากหลายปัจจัยหลัก ได้แก่ โครงสร้างนโยบายภาครัฐ ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน และบทบาทของนักลงทุนภายนอก ประเทศไทยมีโครงสร้างนโยบายที่เปิดกว้างและสนับสนุนการท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในกลยุทธ์ทางเศรษฐกิจระดับชาติ ชุมชนที่มีการรวมกลุ่มเข้มแข็งจึงสามารถสร้างกลไกในการจัดการผลประโยชน์ได้ในระดับหนึ่ง (Kontogeorgopoulos, 2005) ขณะที่ลาวแม้มีจุดแข็งด้านการอนุรักษ์เชิงกฎหมาย แต่ข้อจำกัดด้านทรัพยากรและการเข้าถึงตลาด ทำให้ชุมชนมีอำนาจต่อรองน้อยกว่า ส่วนในกัมพูชาความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน โดยเฉพาะในพื้นที่รอบนครวัด ทำให้ชุมชนมักถูกลดบทบาทเป็นเพียงแรงงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว มากกว่าจะเป็นผู้ร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา (Winter, 2007) ความต่างของบริบทเหล่านี้สะท้อนให้

เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนานโยบายที่ยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง และยืดหยุ่นต่อสภาพการณ์เฉพาะของแต่ละพื้นที่

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผลกระทบเชิงลบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในทั้งสามประเทศ จะพบว่า ความรุนแรงและลักษณะของปัญหามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ กรณีของกัมพูชาปรากฏผลกระทบในระดับที่รุนแรงที่สุด โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การสูญเสียอำนาจต่อรองของชุมชน และการครอบงำของกลุ่มทุนภายนอก ซึ่งสะท้อนโครงสร้างการจัดการที่ชุมชนมีบทบาทจำกัด ในขณะที่ประเทศไทยเผชิญผลกระทบเชิงลบในลักษณะที่กว้างขวางแต่ไม่สม่ำเสมอ โดยการพาณิชย์เชิงวัฒนธรรมและการแปรรูปพื้นที่ทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นในหลายพื้นที่ อย่างไรก็ตามชุมชนบางแห่งยังสามารถสร้างกลไกต่อรองและจัดการผลกระทบได้ในระดับหนึ่ง สำหรับลาวผลกระทบเชิงลบมีแนวโน้มจำกัดกว่าเมื่อเทียบกับสองประเทศแรก เนื่องจากการควบคุมของรัฐและการเติบโตของการท่องเที่ยวที่ค่อยเป็นค่อยไป แม้จะแลกมากับข้อจำกัดด้านโอกาสทางเศรษฐกิจ ความแตกต่างเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าระดับความรุนแรงของผลกระทบมิได้ขึ้นอยู่กับปริมาณนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว หากแต่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างนโยบาย การกระจายอำนาจ และระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละประเทศ

สรุป

บทความนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อชุมชนในประเทศไทย ลาว และกัมพูชา โดยพบว่าการท่องเที่ยวรูปแบบนี้สามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้ เสริมสร้างอัตลักษณ์ และกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างมีพลัง แต่ขณะเดียวกันก็แฝงไว้ด้วยความเสี่ยงของการแปรรูปวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และการกระจายผลประโยชน์อย่างไม่เป็นธรรม ผลกระทบเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะตามบริบทของแต่ละประเทศ ทั้งในแง่ของโครงสร้างนโยบาย ระดับความเข้มแข็งของชุมชน และรูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนถึงความจำเป็นในการออกแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยืดหยุ่น ละเอียดอ่อน และให้ความสำคัญกับเสียงของคนในพื้นที่ จากการวิเคราะห์ทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ในกรณีศึกษาทั้งสามประเทศ บทความนี้เสนอว่าความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชุมชนมีอำนาจในการควบคุมและนิยามวัฒนธรรมของตนเองอย่างแท้จริง การพัฒนาในลักษณะนี้ไม่สามารถอาศัยเพียงแนวทางเศรษฐกิจหรือการอนุรักษ์เชิงเทคนิค หากต้องเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมความรู้สึกเป็นเจ้าของ การเรียนรู้ข้ามรุ่น และการมีส่วนร่วมในเชิงสร้างสรรค์ การออกแบบนโยบายสาธารณะที่ยึดบริบทท้องถิ่นและความหลากหลายของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างแท้จริงและยั่งยืนในอนาคต

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวทางการพัฒนา

จากบทวิเคราะห์เปรียบเทียบในสามประเทศ พบว่าความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนนั้นขึ้นอยู่กับกรอบนโยบายที่ให้ชุมชนมีบทบาทเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง รัฐควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ ไปจนถึงการจัดสรรรายได้ โดยควรมีการจัดตั้งกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างเป้าหมายทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์วัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น การส่งเสริมโครงการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐในด้านการฝึกอบรม การเข้าถึงแหล่งทุน และการตลาด ควรถูกพัฒนาจากโครงสร้างล่างขึ้นบน (bottom-up) แทนที่จะเป็นการสั่งการจากส่วนกลาง นอกจากนี้ รัฐควรพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะผลกระทบในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่มักไม่ได้รับการประเมินอย่างเป็นระบบ เช่น ความเปลี่ยนแปลงในค่านิยมชุมชน ระดับความสามัคคีในท้องถิ่น หรือความรู้สึกเป็นเจ้าของทางวัฒนธรรม การพัฒนาเครื่องมือวัดทางคุณภาพควบคู่กับข้อมูลเชิงปริมาณจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเชิงลึกมากขึ้น พร้อมกันนี้การส่งเสริมศักยภาพของชุมชนผ่านการศึกษาทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวจะช่วยให้คนในพื้นที่สามารถรักษาและถ่ายทอดมรดกของตนเองได้อย่างเข้มแข็งและมั่นใจ การให้ความสำคัญกับคนรุ่นใหม่ในกระบวนการนี้เป็นสิ่งจำเป็น เพื่อสร้างแรงจูงใจในการสืบสานวัฒนธรรมในรูปแบบที่สามารถอยู่รอดได้ในเศรษฐกิจสมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

- Ashley, C., Boyd, C., & Goodwin, H. (2000). *Pro-poor tourism: Putting poverty at the heart of the tourism agenda*. *Natural Resource Perspectives*, (51), 1–6. ODI.
- Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371–386. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(88\)90028-X](https://doi.org/10.1016/0160-7383(88)90028-X)
- Cohen, E. (1996). *Thai tourism: Hill tribes, islands and open-ended prostitution: Collected papers*. White Lotus.
- Greenwood, D. J. (1989). Culture by the pound in V. Smith (บ.ก.), *Hosts and Guests* (2nd ed., pp. 171–185). University of Pennsylvania Press. <https://doi.org/10.9783/9780812208016.169>
- Hall, C. M., & Page, S. J. (2014). *The geography of tourism and recreation* (4th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203796092>
- Hall, D., & Richards, G. (Eds.). (2000). *Tourism and sustainable community development*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203464915>

- Hall, C. M., & Piggin, R. (2001). Tourism and World Heritage in OECD countries. *Tourism Recreation Research, 26*(1), 103–105.
- Kontogeorgopoulos, N. (2005). Community-based ecotourism in Phuket and Ao Phangnga, Thailand: Partial victories and bittersweet remedies. *Journal of Sustainable Tourism, 13*(1), 4–23. <https://doi.org/10.1080/17501220508668470>
- MacCannell, D. (1999). *The tourist* (Updated ed.). University of California Press.
- Nepal, S. K. (2007). Tourism and rural settlements: Nepal's Annapurna region. *Annals of Tourism Research, 34*(4), 855–875. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2007.03.012>
- Nitikasetsoontorn, S. (2015). *The Success Factors of Community-Based Tourism in Thailand*. NIDA Development Journal, *55*(2), 24–58. <https://doi.org/10.14456/ndj.2015.2>
- Phongpaichit, P., & Baker, C. (2002). *Thailand: Economy and politics* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Rehbein, B. (2007). *Globalization, culture and society in Laos*. Routledge.
- Richards, G. (1996). *Cultural tourism in Europe*. CAB International.
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 36*, 12–21. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>
- Salazar, N. B. (2012). Community-based cultural tourism: Issues, threats and opportunities. *Journal of Sustainable Tourism, 20*(1), 9–22. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.596279>
- Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism Management, 20*(2), 245–249. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(98\)00069-7](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00069-7)
- Scheyvens, R. (2002). *Tourism for development: Empowering communities*. Prentice Hall.
- Smith, M. K. (2003). *Issues in cultural tourism studies*. Routledge.
- Smith, M. K., & Robinson, M. (Eds.). (2006). *Cultural tourism in a changing world: Politics, participation and (re)presentation*. Channel View Publications.
- TAT. (2020). *Annual Report 2020*. Tourism Authority of Thailand. (PDF ทงการ) api.tat.or.th
- Timothy, D. J., & Tosun, C. (2003). Appropriate planning in Singh, Timothy & Dowling (ed.), *Tourism in destination communities* (pp. 181–204). CABI.
- UNESCO. (2021). World Heritage List. <https://whc.unesco.org/en/list/> UNESCO World Heritage Centre
- UN Tourism (เดิม UNWTO). (n.d./อ้างถึง 2019–ปัจจุบัน). Sustainable development.

Winter, Tim. 2009. "Asian Tourism and the Retreat of Anglo-Western Centrism in Tourism Theory." *Current Issues in Tourism* 12 (1): 21–31. doi:10.1080/13683500802220695.